

Hjälten nyanserad

En komparativ karaktärsstudie via närläsning av Beowulf och Odyssevs utifrån Joseph Campbells ”monomyt” och maskulinitetsteori.

Av: Simon Aghed Luterkort

Handledare: Claudia Lindén
Södertörns högskola | Institutionen för kultur och lärande
Kandidatuppsats 15 hp
Litteraturvetenskap | Hötterminen 2023



Abstract

“The Hero Nuanced”

A comparative study through close reading of Beowulf and Odysseus using Joseph Campbell's theory of the “monomyth” in combination with research on masculinity.

The purpose of this essay is to show that what defines a hero is far more complicated than the prolific author and mythological expert Joseph Campbell would have one believe – in his view, heroic qualities stem from a certain type of chosen individual and reoccurring narrative motifs without taking social structures and masculinity into account. By analyzing the characters Beowulf and Odysseus through a filter, consisting of Campbell's model of the “hero's journey” along with perspectives provided by studies in the masculinity field done by Raewyn Connell and Jørgen Lorentzen together with Claes Ekenstam, this essay concludes, in short, the following: applying Campbell's model of the hero does reveal several similarities between the two characters, though it ultimately fails to prove any deeper connection. The aspects brought into focus by utilizing different concepts of masculinity however, proved to be more enlightening, with the most notable conclusion that the various tests forced upon both Beowulf and Odysseus mirror Raewyn Connell's concept of “the hegemonic masculinity”, which in essence means that the most elevated masculine qualities existing in the context of the book are also the same ones being targeted by the antagonistic forces present in the story.

Keywords: Joseph Campbell, Raewyn Connell, Jørgen Lorentzen, Claes Ekenstam, Beowulf, Odysseus, hero, masculinity, monomyth, mythology

Innehållsförteckning

Inledning	4
Syfte	4
Metod & material	5
Tidigare forskning	5
Hjälten och maskulinitet: tre teoretiska perspektiv	8
Campbell och monomyten	8
Avfärd	9
Invigning	10
Återkomst	11
Connell och hegemonisk maskulinitet	11
Omanlighetsbegreppet	13
Analys	15
Campbells modell applicerad	15
Med Connells blick	21
Hierarkier	21
Hjältemyntets två sidor	25
Sammanfattande diskussion	28
Sammanfattning	29
Referenser	30

Inledning

Världen över så kretsar många av människans berättelser kring en särskild typ av karaktär – hjälten. Här ämnar jag dyka ner i en jakt efter vad som utgör dessa arketyper. Pojken i mig tror att det finns något ursprungligt, en essens som bor i hjärtat på alla de fantastiska protagonisterna vars äventyr jag tagit del av sedan jag var liten. Men en annan del av mig förblir skeptisk och svarar med att saker sällan har en så enkel förklaring. Troligare är då att jag, som så många andra innan mig, fallit pladask för en romantisering av ett maskulint ideal. Det är dags att få svar på den gnagande frågan inom mig ... Känner jag verkligen igen en hjälte när jag ser en?

Till min hjälp har jag två av den västerländska litteraturens självklara legendarer: den listiga Odyssevs¹, härföraren vars hemresa tar många år och åtskilliga prövningar, och Beowulf, krigaren som med sina bara händer räddar hela Danmark från förfall. I en allmängiltig kontext råder ingen tvekan om att här har vi två *hjältar*. Så frågan är vad har lett till den bilden av karaktärerna? Vad skiljer dem åt och vad för dem samman?

Med min undersökning hoppas jag kunna nyansera bilden av två vedertagna manliga hjältar och visa på deras samband med konstruktionen av maskulinitet.

Syfte

Författaren och litteraturprofessorn Joseph Campbell var verksam under 1900-talet med mytologi som sin specialitet. Han ägnade hela sitt liv åt att undersöka likheter mellan olika myter. Övertygelsen om att människan i grund och botten berättar en och samma historia ledde honom fram till det som blivit hans signatur och arv – teorin om det han kallar för *monomyt*.²

Syftet med uppsatsen är att visa att det som gör en hjälte är långt mer komplicerat än den bild som Campbell målar upp, där det heroiska tycks utgå från en utvald, speciell sorts individ och återkommande narrativa motiv, utan att ta hänsyn till relevanta maskulina strukturer.

¹ I svenska och andra sammanhang stavas namnet ibland även ”Odysseus”. Jag har dock valt att använda samma stavning som Björkeson – se mer under avsnittet ”Material & metod”.

² Robert Segal, ”Joseph Campbell”, i *Britannica Academic*, <https://academic-eb-com.till.biblextern.sh.se/levels/collegiate/article/Joseph-Campbell/19851> [hämtad 2023-12-11].

Metod & material

Min metod för undersökningen utgörs huvudsakligen av närläsning då tillvägagångssättet lämpar sig väl för att både åskådliggöra och problematisera särskilda aspekter ur *Beowulf* och *Odysséen* kopplade till maskulinitet och hjältemyten. De iakttagelser och insikter som blir synliga via närläsningen ligger sedan till grund för analysens komparativa element. De utvalda karaktärerna är tänkta att fungera som symboler för en större helhet inom området skönlitterära hjältar.

Genom en analys av karaktärerna Beowulf och Odyssevs belyser jag hur hjälterollen iscensätter olika maskulinitetskonfigurationer och med alla sina prövningar befinner sig i en rörelse mellan polerna manligt och omanligt. Som stöd för mina argument kommer jag använda Raewyn Connells teori kring ”den hegemoniska maskuliniteten” såväl som Jørgen Lorentzens och Claes Ekenstams ”omanlighetsbegrepp”.

När det gäller valet av texter vill jag först klargöra att på grund av frågeställningens breda ansats har jag behövt begränsa urvalet för att kunna behålla en stringens och öppna upp för djupare slutsatser, som annars inte varit möjliga om fler hjältar eller andra böcker skulle involveras. Därför kommer jag i första hand utgå från *Odysséen* även om Odyssevs också figurerar i *Illiaden*. Dessa klassiska texter, författade under en förkristen tid, lämpar sig väl för att kunna möta upp Campbells teori och är samtidigt båda centrerade kring en manlig hjälte.

Även om god litteraturvetenskaplig forskning utgår från texter i originalspråk så är det av förklarliga skäl en omöjlighet i mitt fall. Eftersom motivationen till undersökningen är rotad i något så allmängiltigt som arketyperna *hjalte* var det naturligt att gå till några av de karaktärer som utgör cementerade delar i västerländsk ”hjaltekanon”. Båda verken är översatta men då analysen inte inbegriper lyriska kvalitéer eller andra språkliga nyanser anser jag det inte vara någon avgörande förlust att använda översättningar.

Jag har valt att använda etablerade översättningar: Ingvar Björkesons *Odysséen* och nobelpristagaren Seamus Heaneys *Beowulf*, en överföring av originalets fornengelska till en modern engelska.

Tidigare forskning

Mycket forskning har gjorts genom åren kring både Odyssevs och Beowulf och samma sak gäller för hjälterollen, dock inte i riktigt samma utsträckning. Jämförelser har gjorts mellan de båda texterna men många av dem behandlar då verken i sin helhet, men följande

undersökning fokuserar dels på generella heroiska kvalitéer, dels på maskulina drag och företeelser.

J. Wight Duff jämför i sin studie ”Homer and Beowulf: A Literary Parallel” Odyssevs och Beowulf genom att analysera det sätt varpå männen i berättelserna utför sina hjältedåd, hur de betar sig mot varandra och deras syn på liv och död. Enligt honom är det Beowulf som utan tvekan är mer maskulin, något han motiverar genom att lyfta fyra av de mer våldsamma episoderna i vikingasagan. Vidare lyfter han ”naiviteten” i hur männen för sin talan, utan baktanke eller falsk ödmjukhet som en gemensam nämnare och understryker att detta inte ska förstås som skrytaktigt tal. Även om Beowulf som karaktär är mer lik en av Homeros andra hjältar Akilles, anser Duff att *Beowulf* som berättelse ligger närmre *Odysseen* på grund av de likartade motiven kring krig och hem. Han lyfter även avsaknaden av spefullhet hos Beowulf som däremot återfinns hos Odyssevs, något som framträder under episoden då Odyssevs lurar kyklopen³ Polyfemos. När det gäller öde och död tar Duff upp likheterna i deras strävan mot ett hårt liv och glädjen som står att finna i strid. Sättet de firar sina segrar påminner också mycket om varandra; båda njuter av livets goda med dryckeslag. Båda hjältarna delar även den självklara känslan av plikt mot sin ledare och ett stoiskt accepterande av ödet. Dock lyfter Duff en replik av Beowulf som antyder att om man agerar med stort mod faktiskt kan forma sitt öde.⁴ Även om jag på många sätt delar Duffs läsning, förblir den relativt ytlig och fokuserar likt Campbell mer på likheterna utan att lyfta skillnaderna. Att försöka dra ett likhetstecken mellan våld och maskulinitet kan jag någonstans förstå men *sättet* som våldet utförs på och mot vem det begås förtjänar uppmärksamhet.

Margalit Finkelberg menar i sin artikel ”Odyssevs and the Genus ’Hero’” att det hjälteideal som existerar i *Illiaden* – idén om att en hjälte, likt Akilles, är en karaktär som värdesätter ära och heder framför allt annat och i princip eftersträvar en våldsam död – inte stämmer in på Odyssevs. Hon nämner flera exempel: hans användning av pilbåge (som enligt henne skulle anses ”fegare”), att han är den enda av hjältarna som omnämns i både *Illiaden* och *Odysseen* som verkar bry sig om mer jordnära behov som mat men kanske framförallt hans villighet att utsätta sig för förödmjukelse, något hon exemplifierar med passagera ur *Odysseen* då Odyssevs flyr från kyklopen genom att hänga fast under ett får och senare även

³ Precis som med Odyssevs förnamn har jag här och framöver valt att använda Björkesons stavning av ”cyklop”.

⁴ J. Wight Duff, ”Homer and Beowulf: A Literary Parallel” i *Saga-Book* volym: 4 (1904) s. 382-406.

klä ut sig till tiggare.⁵ Finkelberg målar upp de två olika hjältevarianterna som besläktade men åtskilda. Även om hon jämför med en annan homerisk hjälte är det inte svårt att se parallellerna till Beowulf. Hennes tankar sammanfattas något poetiskt på följande vis: "... distinct from the Illiadic hero, who sets an example of how one ought to die, all Odysseus' life-experience demonstrates how one ought to live."⁶ Hennes artikel tar upp relevanta teman som heder och mod men kopplar det inte vidare till maskulinitet vilket jag menar är viktigt att göra.

John Nist gör i sin jämförelse några relativt uppenbara – men likväl korrekta – iakttagelser kring gemensamma egenskaper hos Odysseus och Beowulf. Deras uppenbara fysiska styrka och förmåga, deras kamp mot monster och övernaturliga krafter och deras vikt vid seder kring gåvor och trohets seder. Likt Finkelberg ser även han likheter med Akilles och fäster sig vid det liknande sätt som både han och Beowulf bränns på likbål, det hedniska sättet att begravas på.⁷ Nists jämförelse är ett bra exempel på hur hjältemyten enligt mig accepteras alltför lättvindigt. De sociala prövningarna negligeras och man förbiser de upprätthållande handlingar hjältarna behöver utföra för att inte tappa anseende hos bland sitt eget folk. Det sker inte endast strid mot externa faktorer utan även i de egna leden. Att "besegra monstret" är absolut en essentiell del av hjältens liv men som vi kommer märka så behöver både Beowulf och Odysseus försvara sin maskulinitet på mindre spektakulära sätt också.

Robert Morey erkänner Beowulfs maskulina natur men hittar en intressant koppling och kontrast mellan hjälten som krigare och rollen som "fredsvävar" – en roll som i den anglo-saxiska litteraturen traditionellt sett brukar höra till en kvinna.⁸ Han motiverar detta genom att visa hur Beowulf för samman de två folken, götarna och danerna, när han befriar kung Hrothgar från monstret som plågat hans rike. Enligt honom påminner det band som uppstår mellan parterna om det som uppstår vid ett giftermål mellan olika klaner. Han lyfter även särskilda passager mellan Hrothgar och Beowulf som enligt honom kan tolkas som homoerotiska. I min mening är det dock inte en fråga om romantisk kärlek utan bara ett avvikande från vår tids maskulina sätt att visa uppskattning mellan män. Det faktum att Beowulf aldrig gifter sig kommer också på tal men utvecklas tyvärr inte. Ett annat exempel

⁵ Homeros, *Odysseen*, övers. Ingvar Björkeson, (Stockholm: Natur och kultur, 1995), s. 134 och 250-315.

⁶ Margalit Finkelberg, "Odysseus and the genus 'Hero'" i *Greece & Rome* 42:1 (1995), s. 10.

⁷ John Nist, "Beowulf and the Classical Epics" i *College English* 24:4 (1963), s. 257-262.

⁸ Robert Morey, "Beowulf's Androgynous Heroism" i *The Journal of English and Germanic Philology* 95:4 (1963) s. 494-496.

på feminisering av Beowulf som Morey tar upp är scenen då han slåss mot Grendels mor som enligt honom, om man väljer att tolka scenen som en sexuell metafor, ser hur Beowulf berövas sin maskulinitet och stunden innan han återfår sin ”manlighet” och dräper henne, då utgör ”the feminized object of his antagonist’s male-imagined sexual violence.”⁹ Moreys huvudsakliga poäng är att Beowulf på ett socio-strukturellt plan antar en feminin roll, åtminstone i stora delar av berättelsen.¹⁰

Min egen undersökning går inte nödvändigtvis i polemik med den tidigare ovannämnda forskningen, snarare erbjuder den en ny social dimension på hjälten, som sträcker sig bortom själva bedrifterna, och försätter honom i ett sammanhang där han definieras ytterligare mot och med andra män, dels inom respektive verk men även på ett bredare plan då Odyssevs och Beowulf jämförs emellan varandra.

Hjälten och maskulinitet: tre teoretiska perspektiv

Campbell och monomyten

I sin bok *The Hero with a Thousand Faces* redogör Campbell för monomytens modell – det som förenar den mänskliga historiens hjältar och historier. Detta gör han genom att själv iklä sig berättarrollen och spinna fram en egen historia, bestående av en myriad av exempel från världens alla hörn till en sammansatt väv med målet att påvisa det universella.¹¹ Mycket kan upplevas som generellt och uppenbart – vilket må vara sant (mer om detta i uppsatsens analysdel) – men oavsett så utgör Campbells terminologi en god utgångspunkt och mall för en jämförande diskussion mellan hjältar.

Speciellt i den andra delen av boken – men inte uteslutande – syns Campbells psykoanalytiska influenser. Det var ingen hemlighet att han influerades av Freud och Jung. Jag kommer endast använda de verktyg från hans idévärld som är relevanta för mina egna frågeställningar, de psykoanalytiska tendenserna och återkommande kopplingarna mellan myt och en individs drömmar lämnar jag därhän.

⁹ Morey 1996, s. 493.

¹⁰ Morey 1996, s. 486-496.

¹¹ Campbell 2004, s. 33-36, 227-228.

Det han kallar ”hjältens äventyr” delar Campbell in i tre övergripande delar – *avfärd*, *invigning*, *återkomst* – som sen i sin tur innehåller fler mindre delar. Indelningen bör med fördel inte läsas alltför bokstavligt eller kronologiskt och med vetskapen om att en del moment utesluter andra.

Avfärd

Enligt Campbell inleds en hjälteberättelse med att den mytologiske hjälten befinner sig i ett slags normaltillstånd. En fridfull och statisk vardag som avbryts av någon form av ”härold”. Denna kraft raserar rådande status-quo och bjuder hjälten att påbörja sin resa och transformation. Hur hjälten svarar varierar: han kan söka äventyret självmant men också tvingas eller luras iväg. Oavsett hur så introducerar härolden ”a mystery of transfiguration”.¹² Det välbekanta – vilken form det än har – tycks nu för litet. Stadiet markerar att ödet har påkallat hjältens ”andliga centrum” och det första klivet över tröskeln, från det kända in i det okända är i antågande. Episoden kallar Campbell för ”kallelsen till äventyret”.¹³

I vissa berättelser vägrar hjälten anta denna kallelse och plötsligt har allt det som en gång hade mening nu förlorat sin betydelse. Allt han företar sig misslyckas eller vittrar sönder. Campbell menar att hjälten då har vägrat något som egentligen ligger i hans eget intresse.¹⁴ Därefter stöter hjälten under första etappen på en figur som på något sätt hjälper hjälten med kommande provningar via ”övernaturliga hjälpmedel”. Figuren står för ödets hjälpande och beskyddande hand. En försäkran om att det hjälten gör – följer sitt öde – är rätt och att han har stöd ”ovanifrån”.¹⁵

Med ödets olika manifestationer i ryggen kommer hjälten sedan till mötet med en ny kraft som Campbell kallar för ”tröskelvaktaren”. Denne vaktar gränsen till den nya världen: det farliga, potenta och oupptäckta. Väktaren är besläktad med det som är på andra sidan men samtidigt frånskild från detta. Något konventionellt som vaktar det okonventionella. För att hjälten ska få passera måste hen trotsa den varnande och vaktande kraften, då hjälper renhjärtade och beslutsamma kvalitéer till, i linje med idén om att vara sann mot sig själv.¹⁶

¹² Campbell 2004, s. 47.

¹³ Campbell 2004, s. 45-54.

¹⁴ Campbell 2004, s. 54-63.

¹⁵ Campbell 2004, s. 63-71.

¹⁶ Campbell 2004, s. 71-82.

Nästa etapp innebär att hjälten träder över en magisk gräns till en plats för återfödande. Något som sker inkapslat i ett sorts sköte, det Campbell kallar för ”valfiskens buk”. I berättelsen ser hjälten ut att ha förlorat kampen mot sina utmaningar/den antagonistiska kraften närvarande på den nya platsen. Innehåller ofta självutplånande element.¹⁷

Invigning

När hjälten väl har gått över tröskeln finner han sig i ett drömlandskap tillsammans med märkliga och flytande former. I detta stadiet sker hjälten olika prov – ”prövningarnas väg” med Campbells terminologi – och då kommer magisk hjälp, ofta i form av råd eller fysiska hjälpmedel som amuletter, nycklar och vapen – in i historien.¹⁸

Efter att hjälten har besegrat sina monster och klarat sina prövningar, kommer en form av erkännande och belöning. Campbell ger flera exempel på hur det kan se ut:

- *Mötet med gudinnan*: Ett sammanvignande av den segrande hjälten och en överjordisk gestalt och skönhet.
- *Försoning med fadern*: Här handlar det om att gå från barn till vuxen. Ynglingen bekräftas av en auktoritet för sina bedrifter.
- *Upphöjelsen*: Inträder när hjälten har släppt alla former av rädsla och ego. Det är ett stadiet av total insikt och lugn, likt nirvana. Ett fullt uppnående av sin innersta potential. Hjälten har nu kommit att bli mer än människa.
- *Den yttersta gåvan*: Hjälten mottager någon form av otrolig gåva eller symbol som tecken på sin nya upphöjda form.

Samtliga ovanstående exempel ska ses som symboler. Något som låter hjälten att ta del av något evigt, låser upp något inuti hjälten och äventyret kan övergå till andra typer av prövningar mer riktade inåt i hjälten, det vill säga andliga eller emotionella frågor. Som att överkomma ”jaget”.¹⁹

¹⁷ Campbell 2004, s. 83-88.

¹⁸ Campbell 2004, s. 89-100.

¹⁹ Campbell 2004, s. 100-178.

Återkomst

Hjältens prövningar är härmed över men ett steg återstår, det mödosamma återvändandet tillbaka till det han kom ifrån tillsammans med sitt erövrade mål. Han är återuppstådd och ställer den gamla världen tillrätta.

Connell och hegemonisk maskulinitet

Med sin bok *Masculinities* försöker sociologen Raewyn Connell, en av grundarna till modern maskulinitetsforskning, åstadkomma en mängd saker inom ett och samma ramverk. Hennes mål var att visa på omfattningen av maskulinitetsfältet: dess historik, kontext, inneboende konflikter och problematik.

På grund av att hennes analys sker på så pass bred front behöver även här göras en avgränsning till fördel för en analys av hjältar och deras koppling till maskulinitet. Därför kommer jag rikta in mig specifikt på tredje kapitlet som innehåller hennes grundläggande teori och definition av maskulinitet.

Connell tar upp fyra olika sätt som maskulinitet har definierats på:

- *Essentialistisk* definition: Fokus på den maskulina ”kärnan” och dess påstådda fundamentala kvalitéer så som risktagande, ansvarstagande, oansvarighet, aggressivitet och så vidare.
- *Positivistisk* definition: Har som mål att med hjälp av logik slå fast fakta kring vad som utgör något maskulint. Byggs på underförstådda antaganden om genus och stödjer sina argument med hjälp av statistik.
- *Normativ* definition: Accepterar skillnaderna mellan män och kvinnor och presenterar en ”ritning” av hur en man bör vara.
- *Semiotisk* definition: Placerar in maskulint och feminint i ett symboliskt system med varandra som motpoler.²⁰

²⁰ Definitionerna kommer inte användas framöver men är inkluderade här för att ge en tydlig bild av vad det är för syn på maskulinitet som Connell vill komma bort ifrån.

Istället för att som ovan behandla maskulinitet som ett objekt med tillhörande egenskaper vill Connell rikta in sig på de genusprocesser och relationer i vilka män och kvinnor lever sina liv.²¹

'Masculinity', to the extent the term can be briefly defined at all, is simultaneously a place in gender relations, the practices through which men and women engage that place in gender, and the effects of these practices in bodily experience, personality and culture.²²

Fortsättningsvis redogör Connell för sin modell för strukturer inom genus. Den består av tre begrepp där det första beskriver motorn bakom den samtida europeiska och amerikanska könsordningen, där mannen överlag är överordnad kvinnan. Denna kraft kallas patriarkatet av kvinnorörelsen men Connell föredrar termen ”maktförhållande”. Nästa del kretsar kring produktionsförhållanden – fördelningen av arbete och sysslor i samhället. De innefattar även de ekonomiska konsekvenser som kommer som en produkt av dessa strukturer, varav en aspekt är rollerna vid reproduktion. Den sista delen i modellen kallar Connell för ”katexis”, vilket är ett psykoanalytiskt begrepp som avser en emotionell laddning kopplat till ett objekt eller handling.²³ I Connells fall används det för att beskriva sexuellt begär och dess natur som enligt henne är i högsta grad är sammankopplat med könsordningen.²⁴

Det som kom att bli Connells mest kända begrepp är ”hegemonisk maskulinitet”. Vilket, kort sagt, kan sägas utgöra den vanligaste formen av maskulinitet rådande inom en viss kultur och tid. Hon understryker dock att det inte nödvändigtvis betyder att de personer som bäst passar in i den hegemoniska maskuliniteten för den skull också skulle vara mäktiga individer i samhället. Hegemonin etableras sannolikt där kulturella ideal och institutionell makt möts. Connell understryker den hegemoniska maskulinitetens föränderliga natur, att den förkroppsligar en strategi som går ut på att vara accepterad i rådande landskap. När så krävs anpassar den sig efter nya omständigheter hur de än ser ut.²⁵

Fortsätter man djupare in i den hegemoniska maskuliniteten blir mönster kring *dominans* och *underordnande* mellan män synliga. Connell lyfter som den mest utmärkande av dessa

²¹ Connell 2005 s. 67-71.

²² Connell 2005, s. 71.

²³ ”Katexis” i *Nationalencyklopedin*, <http://www-ne-se.till.biblextern.sh.se/uppslagsverk/encyklopedi/lang/katexis> [hämtad 2023-11-24]

²⁴ Connell 2005, s. 73-75.

²⁵ Connell 2005, s. 77-78.

mönster förhållandet mellan hetero- och homosexuella män där de sistnämnda tillskrivs en lägre position genom en rad av praktiker: politisk och kulturell utfrysning, förtryck och förföljelse. Homosexualitet är enligt Connell placerat i botten av hierarkin – att vara gay är att vara allt det som symboliskt inte hör till den hegemoniska maskuliniteten.²⁶

Vidare kommer hon in på en av motsättningarna inom teorin. Få män lever egentligen upp till den normativa standard som råder, men de som inte gör det kan fortfarande åtnjuta fördelarna med att tillhöra hegemonin eftersom de helt enkelt inte är kvinnor. Denna grupp av män kallar hon för medskyldiga.²⁷

Två andra begrepp som går in under den hegemoniska maskuliniteten är *marginalisering* och *auktoritet*. Inom hennes teori rör det förstnämnda relationerna mellan dominant och underordnade klasstillhörigheter och etniska grupper. Den är alltid relativ till auktoriteten hos den dominant parten.²⁸

Ovannämnda begrepp – dominans/underordning, marginalisering/auktoritet och medskyldighet – är enligt Connell ett sätt att analysera och identifiera specifika maskulina företeelser.²⁹ Samtliga begreppspar är relevanta för min undersökning men i varierande utsträckning. Det går att argumentera för att marginalisering förekommer i verken men det är något som sker i periferin, något som är underförstått och inte centralt för berättelsen. På grund av detta har jag valt att utesluta begreppet som verktyg under analysen.

Omanlighetsbegreppet

Jørgen Lorentzen och Claes Ekenstam vill i boken *Män i Norden* presentera en ”modell för förståelsen av hur manlighet konstrueras, som bygger på dynamiken mellan det manliga och det omanliga.”³⁰ De tar upp problemet med idealtypiska framställningar av manlighet: att det lätt blir generaliserande, godtyckligt och reducerande men en av fördelarna är att man lätt får syn på mönster.³¹ I linje med Connells teori så understryker författarna att manlighet är något

²⁶ Connell 2005, s. 78-79.

²⁷ Connell 2005, s. 79-80.

²⁸ Connell 2005, s. 80-81.

²⁹ Connell 2005, s. 82.

³⁰ Jørgen Lorentzen & Claes Ekenstam (red.) *Män i Norden: manlighet och modernitet 1840-1940*, (Möklinta: Gidlund, 2006) s. 10.

³¹ Lorentzen & Ekenstam 2006, s. 28.

som ständigt förändrats under tid genom historien och skiljer sig beroende på omständigheterna.

Ekenstam inleder boken med att referera till ytterligare en maskulinitetsforskare, Michael Kimmel, som närmade sig forskningen kring manlighet utifrån idén att manlighet handlar om strävan efter makt och dominans men fann att manlighet för männen på individnivå snarare handlade om en rädsla att någon annan skulle ha kontroll över dem. Men hans största insikt var att män är ”paniskt rädda för att misslyckas”. Kimmel kopplar dessa rädslor till att manlighet i hög grad handlar om att manligheten ständigt måste bevisas.³²

Ekenstam fortsätter och tar upp resultat från en svensk historiker, Jonas Liliequist, som visar på skillnader mellan två olika historiska mansbilder: dels en äldre sådan som härstammar från Sydeuropa som enligt honom ända sedan antika dagar har kretsat kring sexuell förmåga, virilitet och initiativkraft. En självsäkerhet i sociala situationer och att kunna kontrollera sin hustrus sexualitet är andra viktiga delar. Ekenstam beskriver detta som ”... konturerna till det så kallade machoidealet.”³³ Lilieqvists andra variant är hämtad från sagolitteratur från Norden under vikingatiden och lägger vikt vid andra egenskaper. Här är det istället feighet och social svaghet som i huvudsak är något omanligt. Maskuliniteten är kopplad till mod och fysisk kapacitet istället för sexuell potens.³⁴

Ekenstam själv lutar sig mot Connells teori om en hegemonisk maskulinitet men utvecklar sina egna tankar kring konceptet. Enligt honom kan hegemonin ibland kompletteras och vara i konkurrens med andra typer av maskulinitet samtidigt. Likt Kimmel vill han understryka att manlighet är något som måste uppnås, inte sällan i konflikt med andra typer av maskulinitet, motiverad av *rädslan att falla*.³⁵ Han skriver: “...att tappa greppet och bli omanlig, är en ständigt hotande skugga för män både som individer och grupp.”³⁶ Ur denna synvinkel befäster alltså en hjälte sin manlighet genom att ta *avstånd från något omanligt*. Och eftersom män besitter den dominanta positionen letar de efter bekräftelse från de personer som står högt i rang – andra män, menar Ekenstam. Dessa homosociala relationer skapar i sin tur band och gemenskap samtidigt som den skapar rivalitet inom hierarkin.

³² Lorentzen & Ekenstam 2006, s. 33.

³³ Lorentzen & Ekenstam 2006, s. 35.

³⁴ Lorentzen & Ekenstam 2006, s. 34-35.

³⁵ Lorentzen & Ekenstam 2006, s. 42.

³⁶ Lorentzen & Ekenstam 2006, s. 42.

Analys

Inledningsvis följer här en relativt linjär undersökning av *Beowulfs* och *Odysseéns* intriger utifrån Campbells modell om hjälten äventyr. Detta är för att skapa referenspunkter att återkomma till och därmed bädda för vidare analys utifrån maskulinitetsperspektiv längre fram.

Campbells modell applicerad

Första delen av Campbells modell – ”avfärden” – börjar med att hjälten rycks ur sin vardag. Hans välbekanta, normala tillvaro rubbas och han reagerar.

I *Beowulfs* fall motsvaras detta av när han nås av de rykten som berättar hur danernas och Kung Hrothgars rike plågas av ett ostoppbart monster.³⁷ Texten säger väldigt lite om *Beowulfs* förehavanden just när han nås av nyheterna men eftersom han beslutar sig för avfärd omgående kan man anta att han i egenskap av ledare och krigare i alla fall inte behövdes i sitt hemland just då – en fridfull startpunkt alltså, men ändå inte riktigt i enlighet med Campbells teori. Kallelsen bör kräva ett omfattande internt skifte hos hjälten, något som skiljer sig markant från hans tidigare sätt, men *Beowulf* är som klippt och skuren för det ödet har i åtanke. Kallelsen till äventyret kräver ingen eftertanke hos vikingen, den innebär snarare mer av samma. Det råder ingen tvekan om att han är rätt man för jobbet: ”There was no one else like him alive. In his day, he was the mightiest man on earth, high-born and powerful.”³⁸

Beowulf fattar beslutet att komma till danernas undsättning på egen hand, men frågan är hur mycket av ett val han har egentligen. Han är den självklara kandidaten – den störste krigaren bland götarna. Men den ansedda maktpositionen han besitter i samhället kräver saker i gengäld. Nyheten om danernas allvarliga situation är så gott som en personlig utmaning riktad till *Beowulf*. Att avböja den skulle innebära ett avståndstagande från den hegemoniska maskuliniteten och göra honom sårbar för en intern maktkamp. Den manliga rädslan för att bli dominerad som Ekenstam skriver om, skulle absolut kunna sägas utgöra motivation för äventyret. Samma rädsla syns även bland andra människor kring *Beowulf*, inte minst hos de fjorton män som också väljer att utsätta sig för garanterad livsfara.

³⁷ Seamus Heaney, *Beowulf: a new verse translation*, (London: Norton, 2000) s. 15.

³⁸ Heaney 2000, s. 15.

Hur alla sluter upp bakom Beowulf är ett bra exempel på hur den hegemoniska maskuliniteten upprätthålls på bred front. ”Nobody tried to keep him from going, no elder denied him, dear as he was to them. Instead, they inspected omens and spurred his ambition to go ...”³⁹ Aldermännen – uppsatta personer – uppmuntrar alltså Beowulf att fara *på grund av att de bryr sig honom*. Feghet är inget alternativ, då är döden bättre. Synen speglar Finkelbergs ”illiadiska hjälteideal” samtidigt som Lilieqvists ”nordiska” mansbild.

I Odyssevs fall är det något mer komplicerat beroende på hur man väljer att se det. På ett sätt har hans stora äventyr redan börjat när vi först träffar honom då många år förflutit sedan han lämnade sin ö Ithaka och drog ut i krig. Jag skulle dock argumentera för att Odyssevs primära och personliga äventyr faktiskt inte börjar med kriget mot Troja utan istället först efter plundringen av staden då han påbörjar sin hemresa. Men utifrån den tolkningen saknas kallelsen till äventyr i *Odysseen*, eftersom läsaren inte får ta del av de händelser som ledde honom fram till sin fångenskap hos nymfen Kalypso – eller gör den det? Odyssevs son, Telemachus, stämmer nämligen mycket bättre in på den inledande episod som Campbell talar om. Han är ung, oerfaren och har vid berättelsens början inte åstadkommit något av värde. När gudinnan Athena uppsöker honom och tänder en förhoppning om att hans far fortfarande kan vara vid liv och dessutom på väg hem, agerar han på många sätt i linje med Campbells tankar om monomyten, långt mer än berättelsens protagonist. Det är ett exempel som bland många andra visar hur Campbells modell tenderar att hamna snett vid användandet. Dock ska det sägas att Odyssevs i början av boken är låst i en trygg tillvaro, strandsatt på Kalypsos ö av gudarna, där varje dag är den andra lik, ungefär enligt modellen.

Fortsättningsvis så motsvarar Kalypsos karaktär häroldens funktion i Campbells teori väl. Så här låter hennes profetiska replik: ”... om du anade blott vilka tallösa sorger och plågor ödet skall slå dig med innan hemlandet är inom räckhåll skulle du stanna här och beskydda mitt hus, sen jag givit dig odödligt liv...”⁴⁰ Valet hon ger honom är tydligt: stanna här för all framtid med alla behov tillgodosedda eller trotsa makterna.

Nästa steg, enligt Campbell, innebär för hjälten ett möte med en välgörare som på något sätt förbereder honom för kommande utmaningar, ofta i form av ett magiskt föremål eller ovärderlig information om hur han bör handskas med prövningen.

³⁹ Heaney 2000, s. 15.

⁴⁰ Homeros 1995, s. 76.

Odysssevs mottar mer än en gåva under sin hemfärd. Genomgående står han under Athenas beskydd och hon hjälper till vid mer än ett tillfälle på magisk väg. Bland annat skickar hon en impuls som får Odysssevs att sluta försöka kämpa mot vågorna utanför faiakernas ö och istället kasta sig framåt och ta tag om en utstickande klippa. Hon skänker honom även fridfull sömn vid ett tillfälle och gjuder ett ”behag över hjältens huvud och skuldror” vid ett annat.⁴¹ Hermes hjälper honom både med råd och botemedel mot trollkvinnan Kirkes förhållning för att nämna några exempel. Så funktionen återfinns här i många olika skepnader och former vilket skaver mot Campbells formuleringar, där välgöraren varken återkommer eller sker via flera olika figurer.

Mötet med Kirke är för övrigt ett bra exempel på när ett ifrågasättande av hjältens virilitet tillhör utmaningarna. Så här återger Odysssevs själv händelsen:

’Kirke, hur kan du vänta av mig några vänliga känslor, du som här i ditt hus förvandlat till svin mina vänner och nu vill hålla mig kvar och därför lurar mig listigt in i ditt sovgemak och ber mig bestiga ditt läger för att ta från mig min mandoms kraft när jag ligger där naken.’⁴²

Här räds inte Odysssevs sitt liv utan sin potens. Jämför man episoden med Beowulfs strid mot Grendels mor ser man skillnaderna i hur de två olika manliga idealen som Lilieqvist skriver om också leder till att de utmanas på olika sätt. Odysssevs kräver listigt nog först en obrytbar ed av Kirke innan han går hennes vilja till mötes. I Beowulfs fall är det hans fysiska förmåga som hjälper honom lyfta jättesvärdet och komma segrande ur kampen.

Beowulf möter ingen tydlig välgörare i Campbells mening men erhåller stöd från Hrothgar och alla människor runt omkring. En av dem skänker Beowulf ett mytomspunnet svärd efter att han besekrat monstret Grendel som enligt Campbell då skulle användas i kampen mot nästa fiende – Grendels mor – men så är inte fallet. Gåvan (svärdet) sviker honom direkt och det blir istället ett annat vapen som blir hans räddning.

En avgörande episod i hjältens äventyr enligt Campbell är mötet med den så kallade tröskelväktaren. I Beowulfs fall stämmer detta överens med hans strid mot Grendel, en fasansfull best med både demoniska och människoliknande drag, som slukar sina offer hela. Grendels karaktär passar väl in på Campbells beskrivningar. Han slåss med konventionella

⁴¹ Homeros 1995, s. 83.

⁴² Homeros 1995, s. 147.

medel men kan själv inte bekämpas med vanliga vapen då alla former av slipat stål rinner av honom utan att lämna så mycket som ett märke. Grendel symboliserar mörkret och jagar om natten. Att han härstammar från träskmarkerna spelar också in, då platsen speglar det Campbell kallar den ”nya världen”, en mörk och förrädisk plats där de gamla sätten och lagarna inte gäller längre. Beowulf använder i sin kamp både list och mod. Eftersom så många innan honom gått under när de försökt slåss mot Grendel på traditionell väg så väljer han istället att möta fienden utan varken hjälm, rustning eller svärd. På så sätt speglar han tröskelväktarens natur och möter dess villkor, vilket då leder till att stridens resultat blir till hans fördel.

Odysssevs möte med sin tröskelväktare bär många likheter med Beowulfs. Den enorma kyklopen Polyfemos som tar honom och hans besättning tillfånga, har även han – likt Grendel – smak för människokött. Polyfemos är också människoliknande, fast förvriden med endast ett stort öga och förvuxen till en jättes storlek. Men själva *tröskeln* som Campbell talar om uteblir. Sekvensen är betydande men det finns så många exempel på andra monstruösa antagonister att begreppet tappar mening. Den värld som Odysssevs återvänder till efter att ha undkommit Polyfemos är dessutom oförändrad. Möjligtvis skulle man kunna med en mer metaforisk läsning av Polyfemos låta honom stå för länken till gudarna och deras sfär, den parallella ”övre sfären” som närvarar i boken, då det faktum att Polyfemos är son till havsguden Poseidon och dennes hämnd innebär en lång förföljelse för Odysssevs och därmed blir källan till många andra faror – men en ”ny värld” på det sättet Campbell menar saknas i *Odysséen*.

När Polyfemos tar Odysssevs och hans män tillfånga i sin grotta verkar det som att hjälten nu har förlorat. Gång på gång sätter Polyfemos i sig några av Odysssevs vänner till middag och Odysssevs ser ut att snart gå samma öde till mötes. Grottan och situationen skulle enligt Campbells modell utgöra nästa del i hjälten äventyr: invigningen – en plats där hjälten kommer ut som en ny man. Vi är nu inne i ”valfiskens buk”. Odysssevs transformation och pånyttfödelse stundar ... men sker inte. Tvärtom så tycks han inte lärt sig något av händelsen vilket märks när han ropar från skeppet tillbaka till Polyfemos sitt rätta namn i ren illvilja och högmod. De självutplånande elementen Campbell efterfrågar uteblir likaså, om man inte vill räkna de vänner ur hans besättning som stryker med i processen, men eftersom Odysssevs inte spiller några tårar över dessa förlorade män så faller det bort. Att det inte sker någon större förändring med Odysssevs inre och karaktär är ett avsevärt avvikande från Campbells modell om monomyten. Campbells ordval – ”pånyttfödelse” – visar på vidden av den förändring som

han förväntar sig. Det finns en gräns mellan argumentation och spekulation och i detta fall ser jag ingen vits med att försöka försvara hans modell till den grad att jag i analysen tvingas träda över ovannämnda gräns och börja spekulera med allt för långsökta motiv. Ja, Odyssevs omsluts i ett farligt utrymme, ett sköte om man så vill, men det överensstämmer helt enkelt inte tillräckligt med Campbells teori.

Så hur ser det ut i Beowulfs fall, finns det något som motsvarar valfiskens buk? Både ja och nej. Senare i intrigen vill Grendels mor hämnas sin son och hemsöker på liknande sätt Kung Hrothgars stora mjödhall, Heurot. Hon smyger in genom porten där samtliga sover ruset av sig utan en tanke på livsfara och kidnappar Hrothgars bäste vän och rådgivare. Hon dödar honom och flyr sedan till sin håla, belägen djupt ner i en sjö inne i träsket. På morgonen när alla vaknar och upptäcker vad som hänt så anmäler Beowulf sig än en gång att ta hand om problemet. Han förbereder sig och beger sig till träsket. Sjön, som ryker av hetta och gifter ser ut att innebära säker död för alla som träder ner. Beowulf, väl medveten om faran, dyker ner och träder in i sin version av valfiskens buk. Han tar sig förbi klösande vattenodjur och in i undervattenshålan. Väl därinne drabbar han samman med Grendels mor och hugger huvudet av henne. Platsen är utan tvekan övernaturlig och mystisk, det svärd Beowulf använder ska ha tillhört jättarna när de fortfarande vandrade på jorden. Så långt går det i linje med Campbells monomyt, men precis som i Odyssevs fall saknas den kanske viktigaste komponenten. Beowulf kommer upp till ytan med både Grendel och hans mors huvuden som troféer och hyllas som en hjälte men det interna skiftet inom honom äger aldrig rum.

I nästkommande fas (invigningen) efter att hjälten tagit sig förbi tröskelväktaren så väntar alla andra prövningar. I Beowulfs fall handlar det framförallt om hans kamp mot Grendels mor och sedan dödskampen mot draken i sitt hemland. Odyssevs genomgår också en mängd prövningar. Här blir bristen med Campbells kronologiska upplägg synlig. De narrativa troper och andra kännetecken han identifierat från olika berättelser må förekomma i både *Odysseén* och *Beowulf* men den ordning som de kommer i intrigen är inte på långa vägar nära hans modell. Båda hjältarna går igenom prövningar *innan* mötet med tröskelväktaren till exempel, och flera andra element upprepas. Vilket för oss vidare till nästa del som utgör hjälten erkännande och belöning.

” ... defend us from Grendel. This is my hope; and for his heroism I will recompense him with rich treasure.”⁴³ Detta säger Hrothgar och som utlovat belönar han Beowulf rikligt med värdsliga gåvor: den danska kungen ger honom ett förgyllt banér, en ringbrynja, svärd och åtta hästar. Dessa gåvor ska förstås i sin kontext, vilket inte bara innebär en otrolig rikedom utan också former av makt och ära. Men det viktigaste är att Hrothgar erkänner honom som sin egen son. Han bekräftas på så sätt av den högsta auktoriteten som finns i samhället och garanteras en ärofull plats i deras historieskrivning. Beowulfs roll som hjälte bland folket kan inte längre på något sätt ifrågasättas. Denna akt är en form av det upphöjande som tillhör monomytens kännetecken. Precis som Nist anmärker i sin jämförelse så finns det många likheter mellan hur Odyssevs och Beowulf hanterar sederna kring gåvor. Odyssevs mottar i sin tur också rikedomar värdiga en kung, men akten har inte samma emfas och saknar den nivå av ceremoniell betydelse som den har i *Beowulf*. Campbells olika exempel på en hjältes belöning förekommer så gott som allihop i *Odysseen* men inget av begreppen passar in fullt ut. Han förenas med sin älskade fru Penelope i slutet, får formell bekräftelse av faiakernas kung och får äran att vara Athenas personliga skyddsling men den andliga utvecklingen och transformation som Campbell efterfrågar syns inte till.

Den tredje och sista fasen i Campbells modell – återkomsten – är relativt okomplicerad. Det centrala är att hjälten återvänder hem och skapar fred och balans, vilket sker i båda fallen då hjältarna uppfyller sina respektive öden: Beowulf bevisar sin förmåga som krigare och räddar både danerna och götarna. Odyssevs tar sig ståndaktigt igenom alla faror i sin väg och dräper tillslut friarna som plågat hans familj och hushåll. Slutet gott, allting gott. Eller?

Inte riktigt. Ovanstående genomgång av Beowulfs och Odyssevs berättelser visar tydligt att Campbells teori om monomyten missar sitt mål, eller i alla fall blir så pass generell att poängen med modellen förlorar sin mening. Lustigt nog är denna förenklade syn på hjälten något han är medveten om och inte verkar ha något problem med.⁴⁴ Hans motiv förekommer absolut, men hans centrala tanke – att alla människor och kulturer delar en typ av hjälteberättelse övertygar inte. Han brister i sin specificitet och alla de exempel som tas upp från olika mytologier har stundtals motsatt effekt. Istället för att visa på likheterna mellan hjältars äventyr slås man av mångfalden i narrativen och skillnaderna i nyans. Utan att vara någon expert på mytologi så slår det mig som ett pedagogiskt och välmenande – men slående

⁴³ Headley 2000, s. 27.

⁴⁴ Campbell 2004, s. 228.

– exempel på det som på engelska brukar kallas för ”cherry-picking”, det vill säga när någon endast plockar ut de poänger eller exempel som råkar bekräfta ens egna argument.

Campbell själv sammanfattar hjälten äventyr så här: ”The adventure of the hero normally follows the pattern of ... a separation from the world, a penetration to some sort of power, and a life-enhancing return”, vilket utgör den platta och basala sanningen om hans monomyt.⁴⁵ Antingen är en hjältes essens inte fullt så komplicerad som jag trodde eller så ligger den gömd någon annanstans – utom räckhåll för Campbells matris.

Med Connells blick

Genom Campbells teori har vi således utforskat den mytologiska länken mellan våra hjältar och det har blivit dags för att applicera maskulinitetsteori på karaktärerna med hjälp av Connells olika begrepp.

Hierarkier

De produktionsförhållanden som skildras i både *Beowulf* och *Odysséen* påminner om varandra och är en tydlig konsekvens av hur den formella makten fördelas mellan individer. Högst upp i hierarkin tronar härskaren, som alltid är en man och vars ord väger tyngst.⁴⁶ I *Beowulf* personifieras detta av danernas kung, Hrothgar. I *Odysséen* förekommer flera härskare som alla mer eller mindre ser ut på samma sätt, bland annat Spartas kung, Menelaos, och faiakernas kung Alkinoos, vars undersåtar lyssnar till honom som att han vore en gud.⁴⁷ Samtliga regerar med en gemål vid sin sida som besitter viss makt men vars primära funktion är att fungera som en symbol för sin makes makt och rikedom.⁴⁸ Under kungen i nästa skikt finner vi hans närmsta män, rådgivare samt mindre uppsatta ledare och hövdingar, och det är här Beowulf och Odyssevs befinner sig under merparten av sina berättelser (dock slutar båda sina sagor som kungar i sina hemländer). Dessa män för i sin tur befäl över sina soldater och efter soldaterna kommer tjänstefolk och trälar.

⁴⁵ Campbell 2004, s. 33.

⁴⁶ Jag har valt att inte blanda in de olympiska gudarna som tekniskt sett är högst upp i hierarkin eftersom Odyssevs till naturen är en människa och aldrig kan komma att tillhöra samma maktsfär.

⁴⁷ Homeros 1995, s. 95.

⁴⁸ Heaney 2000, s. 41ff.

Patriarkatet är absolut, där kvinnorna inom samtliga skikt är underordnade männen inom sitt respektive skikt på grund av sitt kön. Dock har de formellt sett en mer upphöjd position jämfört med de män som befinner sig i skiktet nedanför, vilket såklart inte nödvändigtvis behöver innebära mer frihet och makt i samhället för den sakens skull.

I alla led förväntas en hög lojalitet som ofta är så självklar att den knappt behöver nämnas. Det är en tydlig krigarkultur i båda verken, följande citat är ett talande exempel på detta och beskriver förhållandet mellan Beowulf och hans män: "It was their habit always and everywhere to be ready for action, at home or in the camp, in whatever case and at whatever time the need arose to rally round their lord. They were a right people."⁴⁹ Det ska understrykas att Beowulf många gånger visar en självupppoffrande sida och tycks vara lika lojal mot sina män som de är mot honom. Denna mentalitet – att makt och möjligheten att dominera någon annan, är något som tas/fås genom att agera föredömligt – genomsyrar *Beowulf* och konstateras tidigt i berättelsen: "Behaviour that's admired is the path to power among people everywhere."⁵⁰ Om man går efter hur Beowulf blir behandlad av de andra männen så framstår han som ett maskulint ideal och den hegemoniska maskuliniteten personifierad. Vart han än går så stöttas han av männen runt omkring honom – "medskyldiga" med Connells begrepp – som i majoriteten av fallen har mycket att vinna på att bevara den hegemoniska maskulinitetens natur så som den gestaltas av Beowulf. För sanningen är att han som hjälte bär det största lasset på egna axlar. För att knyta an till det tidigare citatet så kommer det inte utan förväntningar, den dominanta position Beowulf har i maktordningen måste ständigt bevisas, vilket han gör genomgående. Det är han som skickligt behöver navigera enligt seder och bruk. Det är han som för deras talan och axlar ledarrollen. Det är han som faktiskt måste göra det ingen annan vill, utmana ödet och utsätta sig för livsfara. Men all den ära och rikedom som tillfaller honom på grund av hans heroiska bedrifter tillkommer också hans följeslagare, dock inte i riktigt samma utsträckning. Männen som följer honom har inte alls samma krav på sig. Bortser man från deras solidaritet i strid så finns det inte mycket mer som förväntas av dem. Och ofta inte ens det, krigarna som grupp bistår Beowulf vid blott en av tre strider i verket. De andra två gångerna så är det i princip bara Beowulf som riskerar sitt liv. Men denna form av maskulin medskyldighet kritiseras faktiskt i verket genom en av karaktärerna som gör entré i slutet: Wiglaf. Han är den ende av Beowulfs

⁴⁹ Heaney 2000, s. 89.

⁵⁰ Heaney 2000, s. 5.

vapendragare som kommer till hans hjälp i kampen mot draken och bannar sina vänner för att de inte kommer till sin ledares undsättning. Här ser man spänningarna mellan Beowulf, som utgör målbilden för den maskulina hegemonin och andra män som inte exemplifierar den i lika hög grad. Wiglaf kritiserar deras manlighet och när striden väl är över så återvänder de fyllda av skam. Något som komplicerar sekvensen ytterligare är att Beowulf innan han beger sig in i drakens håla faktiskt beordrar sina män att stanna kvar vid kullen på säkert avstånd:

Men at arms, remain here on the barrow, safe in your armour, to see which one of us is better in the end at bearing wounds in a deadly fray. This fight is not yours, nor is it up to any man except me to measure his strength against the monster or to prove his worth. I shall win the gold by my courage, or else mortal combat, doom of battle, will bear you lord away.⁵¹

Något som blir tydligt av ovanstående citat är hur djupt indoktrinerad Beowulf är i sin hjälte- och mansroll. Han är fullkomligt övertygad om att uppgiften ligger på honom, trots sin höga ålder (vid det här tillfället i berättelsen har han varit kung i många år). Om männen stannar kvar på kullen av rädsla eller för att de inte vill bryta mot sin ledares order framkommer inte. Men när Wiglaf väljer att hjälpa Beowulf så går han på sätt och vis emot hegemonin som vill framhäva den ståndaktiga och ensamma hjälten som en sorts frälsarfigur.⁵²

Ett bra exempel på hur den maskulina hegemonin verkar i praktiken är då en av Hrothgars män, Unferth, utmanar Beowulf och anklagar honom för både fåfänga och dårskap. Han är berusad och avundsjuk på Beowulfs förmåga men står inte helt utan argument när han i mjödhallen tar upp en simtävling som ägt rum mellan Beowulf och en annan man. När han berättar om händelsen målar han upp Beowulf som förloraren i tävlingen, kallar honom en skrävlare och tror honom vara dömd att misslyckas i sin strid mot Grendel. Genom att studera utbytet mellan de två karaktärerna får man syn på vilka maskulina värden som premieras bland männen i verket. Unferths taktik för att underminera Beowulfs upphöjda position bland männen går ut på att vända Beowulfs fysiska kapacitet till dumdristighet. Att besitta styrka och uthållighet är alltså en avgörande faktor i hegemonin men går hand i hand med klartänkthet och ett sansat sinnelag. Beowulf replikerar genom att återberätta sin egen version av hur simtävlingen gick till (som överträffar det Unferth sagt) och dessutom anklaga Unferth för att vara berusad och bestå av tomt prat. Han försvarar sin position i hierarkin genom att

⁵¹ Heaney 2000, s. 171.

⁵² Heaney 2000, s. 177-181.

anmärka på att Unferth knappast gjort sig känd för sin skicklighet med svärdet eller mod på slagfältet. Han fortsätter sedan och säger att om Unferth hade varit så modig som han påstår (läs: varit man nog) hade Grendel aldrig kunnat härja fritt och inte kommit undan med attackerna på kung Hrothgar. Intressant nog så brister han här lite i självbehärskning och förolämpar danernas folk när han förklarar att han och hans män inte kommer låta sig trampas ner lika lätt. Det är inget tvivel om vem som kommer vinnande ur konfrontationen, Beowulf valde sina ord väl och Hrothgar ger honom sitt bifall.⁵³

En liknande episod sker i *Odysseén* när Odyssevs atletiska förmåga ifrågasätts av de unga faiakerna. Den börjar också med en utmaning fast det är andra värden som kritiseras. Här är det endast den fysiska förmågan som angrips. När en yngling artigt ber Odyssevs delta avböjer han först och motiverar det genom att förklara sin sorg och hemlängtan. Men när ytterligare en ung man öppet ”smädar” honom känner han sig tvingad och ställer motvilligt upp på kraftmätningen. I processen tappar han humöret precis som Beowulf och plockar upprört upp en extra tung diskus och slungar iväg den längst av alla. Efter det kommer han själv med en utmaning till vem som än känner sig manad att möta honom, vilken idrottsgren det gäller spelar honom ingen roll så länge det inte är löpning då han är så sliten efter sin resa med flotten. Här passar han även på att nämna sin skicklighet med pilbågen. När det är gjort blir alla tysta och tillslut tar kungen Alkinoos till orda och slätar över konflikten. Av den feghet som Finkelberg läser in kring hans val och användning av pilbåge ser jag inga tecken, varken bland reaktionerna hos faiakerna eller vid det styrkeprov som sker i slutet mot friarna.⁵⁴ Pilbågen må vara ett avståndsvapen men likväl ett vapen – ett verktyg ämnat för våld och krigsföring (en högst manlig aktivitet i verken). Om man dessutom för in faktumet att just Odyssevs pilbåge kräver exceptionell styrka för att både lyckas stränga och spänna så framstår Finkelbergs påstående som ännu märkligare.

I de båda exemplen då hjältarna utmanas av andra män finner vi gemensamma nämnare på hegemonisk maskulinitet. Fysisk dominans är en självklar faktor och att kunna ge svar på tal, att inte ”backa” när någon utmanar. Båda sekvenserna är bra exempel på den typ av rivalitet som kan uppstå i homosociala relationer som Ekenstam talar om i *Män i Norden*.

Förhållandet mellan Beowulf och Hrothgar är ett exempel på att en individ som motsvarar den hegemoniska maskuliniteten bättre än en annan part, inte behöver innebära mer makt för

⁵³ Heaney 2000, s. 35.

⁵⁴ Homeros 1995, s. 10ff.

den sakens skull. Att vara lojal ”uppåt” i maktstrukturen ingår i hegemonins värderingar, men det är ditt namn och börd som avgör var du befinner dig i hierarkin. Börd fungerar som en separat enhet, fränkopplad från den hegemoniska maskuliniteten, men för att besitta större makt behövs båda delarna vilket Hrothgar är ett exempel på. I sin ungdom utmärker han sig i strid men det är hans nobla härkomst som gör honom till kung.⁵⁵ Men Beowulf åstadkommer genom sin föredömliga manlighet ett sätt att kringgå sin börd och klättra i rang och inta en styrande position trots att han inte är av en lika framstående ätt, så här låter det efter hans vinst mot Grendel: ”Beowulf’s doings were praised over and over again. Nowhere, they said, north or south between the two seas or under the tall sky on the broad earth was there anyone better to raise a shield or to rule a kingdom.”⁵⁶

Sambandet mellan exemplariskt beteende inom den hegemoniska maskuliniteten och makt syns tydligt. Berättelsen tycks säga att maskulina dåd trumfar börd och det om något känns som ett tecken på en hjälte – att genom sina bedrifter motbevisa etablerade uppfattningar.

Hjältemyntets två sidor

De historiska varianter av manlighet som Ekenstam målar upp går med fördel att applicera på våra hjältar för att få syn på både likheter och skillnader. Odyssevs ligger närmast den sydeuropeiska typen, med sitt fokus på social förmåga och virilitet (eller ”katexis” som Connell kallar det). Visst har han under sin hemresa sexuella relationer med både Kirke och Kalypso men samtidigt så röjer passagera ingen större passion hos Odyssevs. Kalypso åtrår honom och är svartsjuk på Penelope, medan Odyssevs själv svarar svalt och diplomatiskt på hennes frågor, allt för att inte förarga henne med risk för att hon inte släpper iväg honom från ön. De delar säng en sista gång men Odyssevs visar inga särskilda tecken på sexuell drivkraft. När han själv återberättar episoden hos Kirke syns viriliteten tydligare. Han besitter uppenbarligen sexuell förmåga, men det intressanta är sättet han beskriver det på. Han anser bedriften värd att nämna men det låter som en avsexualiserad erövring, det kunde nästan lika gärna ha varit en strid som återges.⁵⁷

Andra delar som ingår i denna typ av maskulinitet är social förmåga, något som båda hjältarna tveklöst besitter och demonstrerar i så gott som varje social interaktion. Men det

⁵⁵ Heaney 2000, s. 7.

⁵⁶ Heaney 2000, s. 57.

⁵⁷ Homeros 1995, s. 76f och 147f.

sista kännetecknet som hör till typen enligt Ekenstam, är vikten av att kunna kontrollera sin hustrus sexualitet. Här kvalificerar sig Odyssevs i synnerhet. Den vrede och mordiskhet som uppstår i honom går att koppla till detta drag, och är en betydande del i hans starka motivation att återvända hem. Hans hustru Penelopes sexualitet är hotad och satt i en oerhörd possessiv och patriarkal kris för Odyssevs, en kris som innebär att någon annan man gör anspråk på henne och i förlängningen också går till sängs med henne. I *Odysséen* innebär mannens hustru en förlängning av honom själv, men det slutar inte där:

... inifrån huset kom nu med uppsluppet glam och muntra skratt de slavinnor som sedan länge fräckt och öppet gav sig åt männen. Strax blev Odyssevs rov för en blind och ursinnig vrede och han höll råd med sig själv om det bästa sättet att handla: skulle han snabbt rusa fram och döda dem alla på fläcken eller en sista gång låta slyorna ligga med sina älskare? Vilt i bröstet skällde hans hjärta som när en hynda på vakt vid de späda valparna ilsket skäller så fort någon främmande syns, och genast vill bita; så gav hans hjärta skull när han såg deras lastbara vandel. Då slog han hårt sitt bröst och klandrade hjärtat och sade: 'Ge dig till tåls! Mer skamlösa ting har du uthärdat förut, som när kyklopen åt upp mina vänner och utan att någon hejdade honom – då höll du ut, tills min listighet tog dig ut ur den grotta där säker död tycktes vänta oss alla.'

Efter Odyssevs tagit livet av friarna går han över till de pigor som umgåtts med friarna och avrättar dem kallsinnigt. Vikten av att kunna kontrollera "sina" kvinnors sexualitet sträcker sig i hans fall alltså oerhört långt, och som syns i citatet ovan tycks händelsen vara det som gör Odyssevs mest omskakad och upprörd under hela sin långa hemresa.

Beowulf som karaktär skulle kunna sägas utgöra mallen för den mer "nordiska" manligheten som Lilieqvist skriver om. Att han besitter stort mod och inte räds döden har redan etablerats. Samma sak gäller för den fysiska kapaciteten, till skillnad från Odyssevs så är det med muskelkraft han besegrar sina monster: "with the strength of thirty men in the grip of each hand."⁵⁸ Hans sociala förmåga är också enastående, han är välformulerad och kunnig i seder och traditioner – men den roll som Morey tillskriver honom känns konstruerad. Visst liknar en del av effekterna av Beowulfs handlingar det utfall som kommer av ett traditionellt giftermål mellan klaner (i det här fallet götarna och danerna) men det är inte tillräckligt med underlag för att påstå att han betar sig som en gemål.

⁵⁸ Heaney 2000, s. 27.

Duff beskriver båda hjältarna som personer som tappert finner sig i sitt öde. Odyssevs många känslouttryck talar för motsatsen:

/.../ vid stranden satt den högsinte hjälten och grät som han brukade göra och slet med dystra suckar isär sitt plågade hjärta medan han stirrade tårögdd ut mot det ödsliga havet ... ögonens tårar torkade aldrig: hans ljuva liv förrann under häftig längtan hem /.../.⁵⁹

Det finns fler exempel, som när han hos faiakerna håller manteln för ansiktet för att dölja sina tårar när skalden sjunger om hans bedrifter vid Troja eller när han möter sin mors ande från dödsriket.

Beowulf däremot är avsevärt kyligare. Efter att Grendels mor mördat Hrothgars närmsta vän och han sörjer dennes bortgång säger Beowulf följande till honom:

‘Wise sir, do not grieve. It is always better to avenge dear ones than to indulge in mourning. For every one of us, living in this world means waiting for our end. Let whoever can win glory before death ... Endure your troubles to-day. Bear up and be the man I expect you to be.’⁶⁰

Repliken är talande för hur en man som lever och agerar i enlighet med *Beowulfs* hegemoniska maskulinitet bör hantera sorg och motgångar. Samtidigt så återberättar karaktären Beowulf vid ett annat tillfälle hur han bland danerna såg gamla krigare bli tårögda när de minns sina gamla dåd precis som Odyssevs gjorde i exemplet ovan. Gruppen som först får höra talas om Beowulfs bortgång brister ögonblickligen ut i tårar och vid hans bål gråter och klagar alla män öppet.

Avslutningsvis kan man konstatera att Duff har rätt i att både Beowulf och Odyssevs besitter stoiska drag, men det inte är hela bilden. Det är denna typ av onyanserad undersökning som bidrar till en essentialistisk syn på hjälten som litterär karaktär och den kritik som Connell riktar mot alltför selektiva definitioner av maskulinitet skulle man mycket väl även kunna rikta mot en del av den tidigare forskning som gjorts om hjältar. Som undersökningen i detta avsnitt visat så finns det många kopplingar att göra mellan hjältar och maskulinitet, men huruvida hjälten som karaktär i sin tur gör avtryck på människor i verkliga livet är en fråga för en annan uppsats.

⁵⁹ Homeros 2000, s. 73.

⁶⁰ Heaney 2000, s. 97.

Sammanfattande diskussion

Jämförelsen mellan Beowulf och Odyssevs ledde till flera relevanta iakttagelser i relation till uppsatsens syfte. Dessa bidrog till att visa bredden och nyansera skillnaderna på hur maskulinitet kan te sig i de olika verken. Bland annat hur idén om den stoiske mannen bjuder på motstånd om man försöker härleda den till två av de mest etablerade hjältarna vi har. Något annat och centralt som blev synligt var hur hjältarna är förankrade i ett socialt sammanhang. De förhåller sig i sina äventyr till en kultur med koder och värderingar som är precis lika viktiga och värdiga tanke som hjältarna själva (om inte mer). Campbells teori saknar intresse för den kontext där de olika motiven utspelar sig. Utöver detta krävdes en hel del välvilja för att kunna applicera de olika motiven. Modellens brister blev tydliga – med avsaknaden av ett internt skifte hos hjälten som det mest betydelsefulla. Hans modell synliggjorde förvisso en del likheter men jag misstänker att monomytens genomslagskraft beror på alla de återberättade myternas litterära värde i kombination med en välformulerad, men förenklad, paketering.

Även om jag kan förstå viljan bakom Campbells idé så påstår jag att sanningen inte är så spektakulär som han skulle önska: hjälten essens – att ryckas ur sitt sammanhang, bli kallad ut på äventyr och klara olika prövningar för att sedan återvända och skapa balans – är i slutändan relativt banalt men *sätten* som hjältarna utför sina dåd på skiljer sig åt och här finner vi det som är intressant med karaktärerna och deras berättelser.

Den övergripande slutsatsen har redan nämnts, men för att summera: de mytologiska motiv som förenar olika hjältar med varandra utgör bara *en* aspekt av dessa litterära figurer.

En annan, mer specifik slutsats är att hjälten olika prövningar faktiskt speglar den hegemoniska maskuliniteten i verket. Om hur prövningen drar hjälten mot något omanligt som denne sedan överkommer med hjälp av manliga drag. Det sätter Campbells individcentrerade modell om en av ödet *utvald* karaktär på ända och säger att hjälten egentligen är en symbol för något maskulint. En tes som hade varit intressant att driva vidare på andra verk och hjältar.

Misstanken, som jag tar upp i inledningen, att jag blivit förtrollad av maskulina ideal under min skönlitterära läsning under uppväxten var inte långt ifrån sanningen. Det förvånade mig inte speciellt, dock var jag inte beredd på all den nyansrikedom som visade sig finnas i både *Odysseen* och *Beowulf*. De maskulina perspektiven skänkte verken en ny dimension jag personligen inte upplevt vid tidigare läsning. Efter undersökningen framstår till exempel Beowulf som en man som i sin strävan efter en plats i de sociala maskulina

strukturerna kommit att bli en fanatisk och självutplånande individ, långt ifrån den platta karaktär som är fast förknippad med ära, mod och stridsförmåga som han kan synas vara vid en första anblick. Nedanstående citat ur *Beowulf* får i min mening ett sorgligt sorts skimmer över sig och synliggör den obarmhärtiga baksidan som kommer av de romantiska hjälteideal som krigarkulturen fostrar fram.

He had been poorly regarded for a long time, was taken by the Geats for less than he was worth: and their lord too had never much esteemed him in the mead-hall. They firmly believed that he lacked force, that the prince was a weakling; but presently every affront to his deserving was reversed.⁶¹

Sammanfattning

Uppsatsens syfte har varit att problematisera Campbells definitioner av vad som utgör en hjälte och samtidigt visa hur Beowulf och Odyssevs som hjältar förhåller sig till maskulinitet och varandra. Teoretiskt underlag för undersökningen har varit Joseph Campbells teori om ”monomyten” hämtad från hans bok *The Hero with a Thousand Faces* och maskulinitetsforskning från Raewyn Connells *Masculinities* samt Jørgen Lorentzens och Claes Ekenstams *Män i Norden*. Metoden som använts för att genomföra analysen var närläsning med komparativa element. Den avslutade analysen gav i korthet följande resultat: Campbells monomyt synliggjorde flera motiv som band samman hjältarna men i slutändan övertygade inte hans tanke om en djupare gemensam nämnare. Däremot bidrog de maskulina perspektiven till slutsatsen att Connells begrepp, ”den hegemoniska maskuliniteten” speglar hjältarnas prövningar.

⁶¹ Heaney 2000, s. 149.

Referenser

Campbell, Joseph, *The Hero with a Thousand Faces* (Princeton: Princeton University Press, 2004)

Connell, Raewyn, *Masculinities*, 2 uppl. (Cambridge: Polity Press, 2005)

Duff, J. Wight, "Homer and Beowulf: A Literary Parallel" *Saga-Book* 4 (1904), s. 382-406.

Finkelberg, Margalit, "Odyssevs and the Genus 'Hero'" i *Greece & Rome* 42:1 (1995) s. 1-14.

Heaney, Seamus, *Beowulf: a new verse translation*, (London: Norton, 2000)

Homeros, *Odysséen*, (Stockholm: Natur och kultur, 1995)

Lorentzen, Jørgen & Ekenstam, Claes, *Män i Norden* (Möklinta: Gidlund, 2006)

Morey, Robert, "Beowulf's Androgynous Heroism" i *The Journal of English and Germanic Philology* 95:4 (1963), s. 486-496

Nist, John, "Beowulf and the Classical Epics" i *College English* 24:4 (1963), s. 257-262

Segal, Robert, "Joseph Campbell", i *Britannica Academica*, <https://academic-eb-com.till.biblextern.sh.se/levels/collegiate/article/Joseph-Campbell/19851>

[hämtad 2023-12-11].